

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 88 (1975)

Artikel: Val d'Uina
Autor: Stupan, Victor
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-231673>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Val d'Uina

da Victor Stupan

Val d'Uina es la val la plü sulvadia sül cuntegn da Sent. Ella sbocca aint il En suot Sent, sper la fracziun da Sur En e's stenda da là davent vers süd fin al cunfin talian. Il flüm — eir quel as nomna Val d'Uina — porta tuot on relativmaing bler'aua, sa pendenza es gronda, tant cha i'l cuors da milliuns dad ons ha'l schmaglià oura la grippa chaltschinaisa e fuormà chavorgias sulvadias be avuonda. Las costeras stipüras a dretta ed a schnestra da la val sun creschüdas aint da larschs, petschs e tieus, ingio ch'ellas nun as serran e fuorman chavorgias strettas, da las qualas la spelma nüda guarda giò sün quels pacs turists chi percuorran quist cuntegn solitari. Schi, quai daja amo in Engiadina bassa, cuntradas solitarias! Quant lösch? ans dumandaina. La via es transibla fin Uina dadaint, pel trafic general dad autos per furtüna scumandada. Ell'as fa sün tuot il traiget strusch al flüm, chi srantuna da quai giò e tegna cuturella al viandant. Da temp in temp, per sguinchir al privel da crappa e da lavinas, sto'la cruschar la val, preferind tschella riva, uschea chi nu manca da variaziun.

La prüma chavorgia as rechatta üna buna mezz'ura dadaint Sur En e's nomna «La S-chala». I varan gnü da far s-chaluns per superar culla via il stip da la val. Dalander il nom da la muntogna. S-chalaberg o S-chalanberg tilla varan battiada ils fittadins tirolais d'Uina, S-chalambert han fat landroura ils da Sent. Il nom oriund da la muntogna d'eira «Piz Fuorcla». Eir quist fich inclegiantaivel. La sella tanter il S-chalambert dadaint e quel dadoura as preschainta davent da Sent sco üna vaira fuorcla. La via es stretta e per part tagliada aint il grip. Üna jada varana gnü da survendscher la chavorgia cun puntins. Da quai tasmuongia amo hoz il nom local «Puntins ots».

Davent da quia in üna buna mezz'ura as raggiundscha Uina dadora, ingio cha la val as schlargia e ch'ün'acla paura as preschainta immez bella pradaria. Uina dadora giascha a 1499 meters sur mar, in üna cunca bain protetta e vaira früttaivla. Da temp vegl il bain nu produiva be fain per invernar la muaglia, mo eir gran. Probabelmaing avuonda pel bsögn da quels chi dmuraivan in Uina. Plan da muglins es il nom local d'ün clerai in prosma vaschinanza ed üna moula d'muglin amo intera ed intratta dasper la via es l'ultim vanz dal vegl muglin. Vegl magister Jon Zonder Valentin ha avant bler ons scrit lasura il vers significativ:

Restanzas dal muglin
d'Uina dadora e d'Uina dadaint.
Uschè tuot piglia fin,
quai tegna adimmaint!

Dad Uina dadora sur Curtinatsch as vaja sül Piz Ajüz. El nu po as gloriar da si'otezza, 2790 meters sur mar, mo el as preschainta als Sentiners in sia fuorma piramidala sten bain e tils sta d'ürant l'inviern üna pezzetta davo mezdi davant il sulai.

Amo ün'ura da chamin, e nus eschan in Uina dadaint. Eir quia as schlargia la val fuormond üna terrassa chi — sa'l Segner cura — es gnüda runcada e cultivada cun bella prada e chomps.

La strettüra dal «Quar» ans suosda incunter, ingio cha'l flüm s'ha schmaglià tras la gripa ch'el ha malapaina lö per sai sves. Suraint, sün üna planüra vaira largia, as rechatta l'alp Sursass o Rasass, ün alp da Sent, tschantada amo da quista vart dal spartaauas e chi ha, eir ella, sia istorgia.

Fin dal 1910, scha'ls da Sent han vuglù chargiar l'Alp Sursass cun aigna muaglia, quai chi sarà capità be d'inrar, hana stuvü passar sur la «Stüra», üna costera stipa e pac bain transibla. Üna charta aint il archiv da Sent scritta da vegl veterinari Töna Vital e datada dals 22 favrer 1911 cuntegna las seguaintas cumunicações: Daspö liquidà tuots quints derivants da la construcziun da la via Schlingia, inchaschè tuottas contribuziuns e pajà tuots debits ans vanza 1419.— frs. a favur d'ün fond pel mantegnaint da ditte via.

Quaist cas am para dad esser bod unic sül muond. Ün cumün fabricha üna via sten cuostaivla cun galarias e tunnels tras üna paraid da gripa chi fa tschüffer sturnizi al plü curaschus turist e rampchader, e'l quint final muossa ün saldo activ da 1419.— frs. Che

Inauguraziun da la via tras la paraid dal Quar in val d'Uina dal 1910. L'unica chavorgia sul-
vadia da quist gener in Engiadina.

Foto Emil Bass, Sent

d'eira capità? Il club alpin da Pforzheim vaiva fabricà üna chamonna in prosma vaschinanza dal cuolmen Schlingia e vess salüdà üna colliaziun directa culs lös da cura in Engiadina bassa, chi quella jada vaivan güst cumanzà a flurir. La secziun dal club alpin Pforzheim es statta l'inizianta da la via nouva. Mo ufficialmaing stuvaiva figürar il cumün da Sent sco intrapendent da la via. Cler! Per survgnir (i's trattaiva d'üna via d'alp) ils subsidis chantunals e federalis. Il quint final, activ pel cumün da Sent, es simpel be avuonda:

Cuosts in tuot	32'000.— frs.
Subvenziuns chantunals e federalas:	19'000.— frs.
Club alpin Pforzheim ha pajà:	14'000.— frs.
Società d'hotelliers Engiadina bassa:	1'000.— frs.
Entradas in tuot	<u>34'000.— frs.</u>

Davo trat giò tuottas otras spaisas esa restà als da Sent la somma surnomnada.

La muntada dad Uina dadaint sün Alp Sursass tras la strettüra dal Quar es vaira stantusa e maina, sco fingià manzunà, tras üna paraid da grippa perpendicolar, arcumandabla be a quels chi nun han sturnizi. Ell'es in mincha cas unica in Engiadina, forsa dafatta la plü imposanta chavorgia da tuot la Svizra.

Tant plü liber e vast es il sguard davent dad Alp Sursass. Dret oura as passa sur Schlingia giò Bargusch (Burgeis), schi's piglia la schnestra, as riva sur Rims sül vadret dal Lischana. Las aclas dad Uina dadaint e dadora as distinguan tras ün'istorgia tuottafat aigna.

Üna bergiamina our da l'archiv da Sent ans sa da quintar cha als 28 *october 1475* haja surlaschè la baselgia San Peder da Sent sco feud tuot la val cun as-ch e pas-ch in etern (in perpetuo) a Peter Schwan ed a seis quinà Nut Egen cun sia duonna Chatrina e tuots lur descendents (emphyteusin).

Ils feudals percunter s'impegnaivan da mantgnair e megliorar ils bains e da pajar ün fit annual dad 11 glivras veronaisas. Els stuvaivan mantgnair la via fin our'illa S-chala e perchürar ils bocs e'ls usöls dals paur da Sent cunter üna bunificaziun d'ün ster gran o d'ün pan per mincha toc.

Cur cha'ls d'Uina dmuraivan a Sent vaivna da far ir a pas-ch lur muvel cun quel da Sent e da pajar tuottas gabellas e far tuot las rodas sco'ls Sentiners.

Sco cuntrapegn per quists pitschens dovairs tils d'eiran gnüts concess ils drets sieuaints:

Els das-chaivan runcar il god tant inavant ch'els d'eiran abels da cultivar il terrain, pudaivan dovrar laina gratuitamaing ed a bainplachair per fabricar lur chasas e vaivan il dret da paschliar lur muaglia in tuot la val. Sch'els vendaivan ils bains, vaiva Sent il privilegi da cumpra. Sch'els nun accumulivan lur dovairs, perdaivna tuot lur drets e'l feud tuornaiva in man da la baselgia San Peder.

Ils cunfins dal feud d'eiran gnüts circumscrips sco sieua: A l'ost il Piz Fuorcla (hoz S-chalambert), al süd l'Alp Sursass cha'ls da Sent vaivan surlaschè dal 1472 sco feud a la clostra Mariamunt, al nord la gronda chavorgia, nomnada la S-chala (in pariete magna della scala) e vers vest il Piz Curtinatsch. La cunvegna es gnüda suottascritta in chasa dal nuder Joannes Bardot in preschentscha dals signuors Nicolaus Stephan Florin, Casper Garind, Gebhard Pult, Michel Fila, Michel Vital, Nicolaus Lucx, Men Rauba, Andrea Pult, Gisep Baldun e Domenic Muschka.

La bergiamina oriunda es malavita ida persa, id exista aint il archiv da Sent üna copcha da quella da l'on 1661.

Las cundiziuns da feud d'eiran, almain a nos avis, sten favuravlas. Inclegiantaivlas per nus be masüradas cul pass da seis temp.

Pas-ch e god varà gnü Sent in surabundanza, e'ls bains d'eiran sten gio d'via. Cul mantegnimaint da la via fin our'illa S-chala tils saraja stat fich agradi.

Mo cul ir dal temp las relaziuns s'han müdadas, la munaida s'ha svalütada, il predsch da la laina es creschü. Perquai nun esa da's dar da buonder cha'ls da Sent han plü tard provà cun tuots mezs da's deliberar dals impegns concess als «Ruinas-chs» (abitants dad Uina), perfin da schoglier il contrat da feud. Avant co entrar in quista dumonda stuvaina remarchar cha la charta da feud oriunda es gnüda confirmada ed eir modificada diversas jadas i'l cuors dals tschientiners: dal 1485, 1583 e 1584. Üna dispitta tanter Uina dadaint e dadora pervia da la pasculaziun da la muaglia es gnüda buniada dal 1647:

Valantin ed Ans dad Uina dadaint das-chan passar cun lur muvel

tras ils bains dad Uina dadora e pon paschliar tuot la muaglia ch'els invernan. Tour muvel a fit nu pona.

Quels d'Uina dadora nu das-chan sbluottar ne erva ne pissun, uschigliö croudna in üna falla da tschinch crüzers per persuna. Per Uina dadora han firmà la cunvegna: Dumeng Fili ed Andrea. Gronds müdamaints nu sun gnüts fats vi da la charta da feud; perche il fit importa dal 1650 amo adüna 11 glivras valüta tudais-cha.

Amo dal 1785 e dal 1798 arcugnoscha il cumün sainza remarchas las cunvegns fattas plü bod e'ls fittadins da quella jada sco drets jertavels dals feudals oriunds.

Difficultats plü grondas sun subentradas pür al cumanzamaint dal 19avel tschientiner.

Dal 1812 ha il cumün provà d'inchargiar ils Ruinas-chs cun daplü dovoirs, pustüt cun regard al mantegnimaint da las vias. Las relaziuns economicas e politicas as vaivan müdadas suot l'influenza da la Revoluziun francesa in tuot l'Europa, e'ls Sentiners dal 1817 d'eiran gnüts stufs marschs da quella cunvegna dal on dal cuc cun lur fittadins d'Uina. Da quai nun ans daina da buonder. I's trattaiva dal bun d'üna fittanza fatta avant 250 ons. Per gnir a bröch hana pretais:

1. cha'ls Ruinas-chs da quella jada nu sajan ils drets jertavels dals prüms fittadins,
2. chi dmura in Uina daplü glied co previs dal 1475,
3. cha'l fit saja massa pitschen causa la svalütaziun da la munaida, cha la valur dad 11 glivras veronaisas importa almain da tuot 9 guldiners e 12 crüzers valüta grischuna. Ch'els hajan dimena pajà ils ultims ons massa pac e bricha massa bler fit, sco ch'els pretendan,
4. contestaivan ils da Sent la validità dal contrat dal 1647, cha quel saja gnü fat da singuls vaschins da Sent e bricha da tuot il cumün,
5. e cha dal rest la charta da feud dal 1475 discuorra dals d'Uina e bricha dals da Sent, chi nu stetta ninglur chi saja scumandà ai cumün da paschliar lur bouvs in Val d'Uina o da dar a fit pas-ch in quel cuntegn.

Id ha dat ün lung process. La sentenza in prüma istanza prevezzaiva cha mincha part haja il dret da paschliar l'agen muvel in Val d'Uina, mo bricha da tour a fit oter muvel. In tschertas

dumondas as declera il güdisch da Suot Tasna per incumpetent.

Tuottas duos parts han appellà a la seguonda istanza, al güdisch da Sur Tasna chi s'ha occupà impustüt da las cunvegnas fattas plü bod. Cha Sent haja acceptà dal 1585, 1647, 1785 e dal 1798 ils fittadins sco drets jertavels dals prüms feudals e cun quai eir dat tasmuongia da la prüma charta feudala dal 1475.

Il fit dumandà dals da Sent es gnü arcugnuschi sco güst ed els han survgni il dret da paschliar lur bouvs in Val d'Uina, schi d'eira pas-ch in abundanza.

Ils plonts dals da Sent cha'ls Ruinas-chs nun hajan megliorà ils bains e laschè ir in malura las chasas nun ha chattà ingün rimbomb pro'ls güdischs da Sur Tasna.

Mo eir quista sentenza nun ha satisfat.

Davant la terza istanza, il güdisch chantunal, ils d'Uina han dat pro d'avair paschlià muvel ester sainza dumandar als da Sent. Ch'els hajan però fat quai per temma dad acts brutals da singuls Sentiners, e cha dal rest il cumün haja falsifichà il documaint dal 1475, fond üna copcha be per part güsta.

La sentenza da la terza ed ultima istanza:

Ils Ruinas-chs han il dret dad as-ch e pas-ch in tuot la val, sco previs dal 1475.

Il cumün nu das-cha fittar il pas-ch in Val d'Uina, mo bainschi paschliar seis agen muvel, scha la cumprova es datta chi saja pas-ch in abundanza.

Seguond ün contrat dal 1821 chi'd es gnü fat bun dal 1836 sun danouvmaing gnüts fixats ils dovairs dals Ruinas-chs, surtuot quel da mantgnair la via da la S-chala inaint.

La dispitta ha tut fin pür dal 1831 cun üna cunvegna tanter pèr chi prevezzaiva cha'ls da Sent possan paschliar lur bouvs in Val d'Uina e'ls Ruinas-chs lur muvel invernà süls pas-chs da Sent. Da tour a fit muvel esa scumandà a tuottas duos parts.

Suottascritta es quista cunvegna, l'ultima ant co schoglier il feud, da Peder C. Stalvies, Lüzza Jon Zonder, Alesch D. Schmidt, Cla C. Joon, Jachian D. Eia, Plasch C. Joon, Not B. Valantin, Mattia J. Lenz. Pel cumün ha segnà Janet C. Ans sco capo.

La pasch — o es quai forsa stat be ün armistizi — ha dürà fin la fin dal tschientiner.

Cur cha l'hotellaria ha cumanzà a flurir in Engiadina bassa han ils

Sentiners tschüf la chajetta cha'ls d'Uina pudessan fabricar ün hotel e, fond adöver da lur drets, tour tuotta laina gratuitamaing. Darcheu han els provà da schoglier il feud, e quai tils es reuschi als 27 da gün 1892 a Scuol tras la cumischiun chantunala per schoglimaint da servituts aint ils gods dal district d'En. Sco president da la cumischiun ha suottascrit Joh. P. Könz, sco actuar ad hoc Planta.

Ils fittadins d'Uina d'eiran: Ulrich Zündt, Not Valantin, Christel Juon, Not Pult. Sco capo da Sent ha segnà C.A. Vital. Il cumün ha surlaschè als Ruinas-chs tuots bains e tuottas chasas in Uina per la somma da 20 jadas il fit annual. Cun regard a la pasculaziun, al far sternüm ed a l'adöver da laina sun gnüdas s-chaffidas relaziuns correspondentas a las ledschas da quel temp. Eir il mantegnimaint da la via es gnü reglà a cuntantezza da tuots. Intuorn l'on 1900 chattaina las aclas in possess da Hans Gadmer, Luis Albl, Burkhard Gantenbein e Cristian Juon.

Gantenbein para dad esser stat ün pluoder da l'impussibel. Ils bains sun quella jada gnüts vendüts a veterinari Töna Vital ed al dr. Töndury da Scuol. Mo i para cha las aclas nu sajan statts fich lucrativas, eir pels possessuors novs bricha. Perche fingià als 1. avrigl dal 1904 surlascha Töna Vital seis bains in Uina al cumün da Sent pel predschi da cumpra da 30 000.— frs e dr. Töndury fa il medem fingià quindesch dis davu. Eir el venda sia part pel predschi da cumpra da 16 000.— frs. I's dschess cha'l cumün haja cumprà ils bains d'Uina, saviond da tils pudair vender bainbod.

Dals 1. da schner 1905 datescha ün contrat da vendita tanter la comunità da Sent e l'advocat Jon Vonmoos da Ramosch. Il cumün ha vendü tuot ils possess fin uossa stats privats in Uina, seguond la termaziun dals 11 settember 1904 cun üna pitschna perdita, per 42'000.— frs.

Il mantegnimaint da las vias, ils drets da pasculaziun e l'adöver da laina sun gnüts reglats in tuotta fuorma eir in quist contrat seguond las ledschas dal temp. La comunità da Sent s'ha impustüt reservada il dret d'adöver per quellas funtanas richischmas da Plan da Muglins chi sbuorflan sco gronds auals our da la terra. Ils possessuors novs d'Uina das-chan tour per lur adöver il plü da tuot 50 liters la minuta.

Cha quista val sulvadia d'eira populada plü bod eir da lufs e d'uors s'inclegia da sai. Andrea Lingenhag da Seraplana ha schluppet-

tà dal 1897 l'ultim uors in Val d'Uina.

E cha'ls Ruinas-chs d'üna jada chi staivan plü o main tuot on illa suldüna da quista val solitaria dvantaivan stinats e perdaivan il sen per la vita cumünaivla, quai ans sa da quintar Gudench Barblan in sias famusas istorgias: «Barba Buolf e barb'Alesch d'Uina». Laschain sieuer üna sco insai:

Dispitta seria, set ons sainza tschantschar, il stardiüd e la pasch:

Propi in pasch nu vivettan però Alesch e sa Uorschla eir da qua inavant bricha. El d'eira plütost ün süt e dür ed ella d'eira pac letta. E cur ch'els vaivan alch dachedir, schi faivna quindesch dis fin trais eivnas sainza tschantschar.

«Uffants nu vaina, ed uschè esa pac divertimaint in chasa», vaiva dit Uorscha üna jada a sa sour oura Sur En.

Üna jada avettna üna dispitta plü gronda pervia dal cumanzar a sgiar il fain grass. Alesch vulet far ir seguond seis cheu e Uorschla rafüdet da tschantschar. 'La nu faiva gnanca sü plü il let da quella vart dad Alesch e mettet ün'assa permez il let sü.

Uschea restet quai set ons. Set ons suna stats sainza discuorrer ün pled. Minchün giaiva sa via e be da mangiar faiva Uorschla per tuots duos e lavaiva giò la vaschella.

Uossa üna saira, cur ch'els d'eiran güst its in let, stuvet Alesch dar ün starnüd, mo propcha ün grond chi stremblit il let e la chombra; perche el s'avaiva dufradà cun flözgiar laina.

Uorschla nu pudet far da main da dir: «Al Segner parchüra!»

«Hast dit quai da cor?» dumonda Alesch.

«Schi, quai n'haja», respuonda Uorschla

«Schi piglia damaja davent call'assa!»

Cun quai füt lura fatta la pasch per adüna. Els vivettan amo bler ons, fin ch'els d'eiran vegls, vegls bod sco la crappa d'Uina. Tant barb'Alesch co sa duonna fettan sü tuot lur roba a lur neiv Plasch dad Uina dadaint culla cundiziun cha'l vegna oura qui oura a star e cha'l marida la matta da la sour da Ji Uorschla.

Funtanas:

¹ Archiv cumünaal da Sent

² Luppi Reto, Emischiun radioscoula 1970

³ Vital J.L., Sent in Engiadina bassa, Fögl d'Engiadina 1919

